

5 ZÁPADNÝ CÉZAROPAPIZMUS (5.–9. stor.)

5.1 Sťahovanie národov a prijatie kresťanstva germánskymi národmi

Politický vývoj na kresťanskom Západe a s ním súvisiaci náboženský vývoj bol výrazne ovplyvnený procesom **sťahovania národov**.¹³³ Pod týmto pojmom rozumieme pohyb poväčšine germánskeho obyvateľstva zo severu a západu na juhovýchod, ktorý vyvrcholil v 4. storočí, keď nomádski Huni prekročili v roku 375 rieku Don. Aj keď bol tento proces na istý čas prerušený, neskôr pokračoval novými nájazdmi germánskych a slovanských kmeňov a skončil sa až v roku 568 založením Longobardskej ríše na území Találie. Z pohľadu Rímskej ríše išlo o obdobie zosilnených konfliktov i spolupráce s tzv. barbarmi, ako antický svet označoval etniká, žijúce pôvodne za jeho hranicami. Na základe týchto procesov a z rôznych vnútorných príčin napokon v roku 476 došlo k zániku západnej časti Rímskej ríše, na ktorej území vznikali už od prvej polovice 5. storočia tzv. barbarské germánske štáty. Ako prvým sa podarilo dostať do rímskych hraníc Vizigótom, ktorí boli donútení opustiť svoje pôvodné územia pod náporom spomenutých Hunov. K Vizigótom sa postupne pridávali ďalšie etniká a kým východné cisárstvo nebolo usadzovaním germánskych kmeňov vážnejšie dotknuté, západné cisárstvo nimi bolo po čase celkom zavalené, a napokon i zničené. Predovšetkým v dôsledku sťahovania národov a ich postupnej etnickej asimilácie postupne vznikal nový západný svet, neskôr zodpovedajúci určujúcej forme západného kresťanstva. Z vtedajšieho geopolitického hľadiska sa tak namiesto kultúrnej a politickej jednoty sveta pod rímskou vládou začali v tomto období formovať tri veľké politicko-kultúrne centrá: západno-germánsky, grécko-byzantský a neskôr i arabsko-moslimský svet. Na pomedzí prvých dvoch by sme pritom ešte mohli uviesť zoskupenia slovanských kmeňov.

Z náboženského hľadiska, odkedy Cirkev získala v Rímskej ríši slobodu pôsobenia a právnu subjektivitu, začalo sa obdobie rýchleho pokresťančovania pohanských foriem života. Paradoxne aj fenomén sťahovania národov, ktorý rozbil politickú jednotu vtedajšieho sveta, v konečnom dôsledku prispel k ďalšiemu šíreniu kresťanstva. Nové národy bolo totiž potrebné nielen obracať, ale i vychovávať a Cirkev mala vhodné podmienky, aby to mohla robiť podľa vlastných predstáv a vzorov. Po zániku Rímskej ríše, rozloženej okolo Stredozemného mora, sa

¹³³ Tento pojem použil prvý raz v roku 1555 viedenský učenec Wolfgang Lazius († 1565) v diele LAZIUS, W.: *De gentium aliquot migrationibus*. Basel : Off. Oporiniana, 1557.

navyše v období od 5. do 9. storočia rozšíril priestor pre účinkovanie Cirkvi aj na **strednú a severnú Európu**. Niekedy z politických dôvodov, ale i vďaka vnútornej misii medzi Germánmi a súhre ďalších okolností, súvisiacich, okrem iného, aj s vývojom cézaropapizmu na Východe a jeho ariánskou fázou, prijali takmer všetky germánske kmene kresťanstvo v ariánskej forme. Ako sme už totiž spomínali, i napriek tomu, že arianizmus bol prvý raz odsúdený a zavrhnutý už na Prvom nicejskom koncile (r. 325), v skutočnosti neprestal v Ríši pôsobiť a prinášal stále nové roztržky a kontroverzie.

Hlavnú úlohu v politických a náboženských záležitostiach Germánov zohrávali spočiatku gótske kmene, konkrétne **Západní Góti (Vizigóti)**. Práve oni ako prví prijali ariánske kresťanstvo (respektíve umiernené ariánstvo), ktoré sa prostredníctvom ich misijnej činnosti od 4. storočia šírilo v národnom jazyku aj medzi ostatnými germánskymi národmi. Veľkou mierou k tomu prispel najmä tzv. apoštol Gótov, biskup Wulfila (*Ulphilas*, † 383), ktorý prijal svätenie z rúk známej postavy ariánskej kontroverzie Prvého nicejského koncilu, ariánskeho konštantínopolského biskupa Eusebia z Nikomédie († 341). Wulfila začal s misiami v štyridsiatych rokoch 4. storočia a svoje dielo podporil prekladom Svätého Písma do góštiny. Kvôli nemu napokon vytvoril i vlastnú abecedu, väčšinou z latinských a gréckych písmen a sčasti z germánskych rún. Svojmu národu tým nielenže daroval základné náboženské dielo v národnom jazyku, ale tento jazyk zároveň zaviedol do liturgie. Na základe týchto krokov prestalo byť kresťanstvo v mysliach prostých Gótov stotožňované s Rímom a prestalo tak zrejme predstavovať citlivú politickú tému gótskej spoločnosti. Národné ariánske cirkvi s kráľom ako svojou hlavou mohli navyše zabezpečiť rýchlejší rast kráľovskej moci a tým prispieť k upevneniu raných európskych germánskych štátov. Keďže medzi bojujúcimi Germánmi bolo kresťanstvo vnímané ako náboženstvo víťazov, Wulfila zhrnul zásady kresťanskej dogmatiky do jednoduchých schém a z evanjelií povyberal viaceré pasáže súvisiace s morálkou sily, energie a hrdinstva. Aj keď týmto krokom zabezpečil svojim misiám úspech, na druhej strane germánske národy poväčšine prijímali kresťanstvo v skutočnosti nie kvôli presvedčeniu o jeho pravde, ale skôr kvôli jeho moci. O prijatí novej viery totiž v skutočnosti rozhodovala moc a veľkosť nového Boha, ktorá sa mala prejaviť najmä vo vojenských víťazstvách (*fortissimus est deorum, pontentissimus deorum*).

Ariánske kresťanstvo hlásané Wulfilom sa rozširovalo veľkou rýchlosťou a od Západných Gótov prešlo čoskoro na východogótske (ostrogótske) kmene a ku Gepidom. Potom ho prijali i Burgundi, Svébi, Durinkovia, Rugijci, Vandali, Herulovia a Longobardi. Tieto kmene pri sťahovaní národov ovládli celú južnú Galiu a Hispániu (Vizigóti a na severozápade Svébi), juhovýchodnú Galiu (Burgundi), severnú Afriku (Vandali), Britské ostrovy (Anglosasi), Itáliu (Ostrogóti, v severnej a strednej časti neskôr vystriedaní Longobardmi). Postupne takmer

všetky germánske kmene, ktoré prenikli na územie Rímskej ríše, prijali ariánske kresťanstvo, pričom u niektorých z nich malo jeho vyznávanie pretrvať až do 7. storočia. Koncom 5. storočia s výnimkou vtedy ešte pohanských Frankov (*Franci*), ktorí obsadili v polovici 3. storočia pôvodné rímske územia medzi Rýnom (*Rhenus*) a Loirou (*Ligara*), a ortodoxného rímskeho (románskeho) obyvateľstva, tak boli **všetky germánske kráľovstvá** vytvorené do tej doby na rímskom Západe ariánske. Jedine Frankovia zostali do konca 5. storočia pohanmi a práve oni sa mali stať prvým germánskym kmeňom, ktorý prijme kresťanstvo v ortodoxnej forme. Najmä na pozadí tohto vývoja videlo pôvodné rímske obyvateľstvo po páde Západorímskej ríše v nových germánskych pánoch v prvom rade podradných barbarov a z pohľadu náboženského jasných heretikov. V tomto období navyše na kresťanskom Západe reálne hrozilo, že arianizmus zvíťazí a rímska ortodoxia sa stane opäť potláčaným náboženstvom. Tieto obavy boli, okrem iného, podporované predovšetkým postihmi ortodoxných kresťanov v severnej Afrike a na Sicílii vandalskými panovníkmi Geiserichom (*Genserich*, 428–477), jeho synom Hunerichom (*Huniricus*, 477–484) a niektorými ich ďalšími nástupcami; v južnej Galii i na Pyrenejskom polostrove tak činili zase niektorí vizigótski králi (najmä Leovigild, 568–586). Byzantský cisár bol príliš vzdialený, aby mohol Rimanom pomôcť od nadvlády germánskych kmeňov, a rímski biskupi sa preto začali s nádejou obracať práve k pohanským Frankom.

5.2 Vznik a rozvoj cézaropapizmu

5.2.1 Prijatie ortodoxného kresťanstva Frankami

Aj keď podľa niektorých historikov mali prevziať ortodoxné kresťanstvo pred Frankami na krátku dobu Svébi (r. 448) a Burgundi (417–418), väčšina z bádateľov sa zhodne v názore, že prvým z germánskych národov, ktorý prijal ortodoxné kresťanstvo ako celok, boli Frankovia. Urobil tak franský kráľ (*rex Francorum*) **Chlodovík I.** (*Chlodovechus*, *Clovis*, 481–511), z rodu Merovejovcov (Merovingovci), po víťaznej bitke nad Alamanmi (Alemanni), ktorých územia pripojil v roku 506 k svojej Ríši. Samotný Chlodovík sa nechal pokrstiť okolo roku 498 remešským biskupom Remigiom († okolo r. 530), keďže jeho manželka, burgundská kňažná Klotilda (*Chrodigildis*, † 545), už bola katolíčkou.¹³⁴ Ešte pred kráľom prijali krst jeho dvaja synovia a spolu s kráľom tak urobila i jeho družina. Ich príklad napokon o niečo neskôr nasledovali aj iné germánske kmene, ktoré sa podarilo Frankom podriaďiť. Najmä na pozadí uvedeného vý-

¹³⁴ Gregorius Turonensis, *Hist. Franc.* 2,31 a Fredegarius Scholasticus, *Chron.* 3,21.

voja bol Chlodovík označovaný ako „nový Konštantín“. I keď legenda, podobne ako v prípade cisára Konštantína I. Veľkého (307–336), obostiera tento obrat, aj v tomto prípade išlo zo strany kráľa o dobre premyslené konanie. V skutočnosti ho totiž k tomuto kroku viedli predovšetkým politické dôvody, keďže sa nachádzal v permanentnom bojovom stave so svojimi susedmi – germánskymi panovníkmi, a práve v pôvodných obyvateľoch bývalej Západorímskej ríše hľadal budúcich spojencov.

Najmä z dôvodu získania sympatií ortodoxných katolíckych obyvateľov Ríše a cudzích kráľovstiev, s ktorými bojoval alebo bojovať chcel (najmä Vizigóti, Burgundi a Ostrogóti), Chlodovík prijal ortodoxné kresťanstvo. Povinnosť misijného pôsobenia medzi pohanmi navyše kráľovi poskytovala ďalšie ideovo podložené základy pre vojenskú expanziu. Spolu s domorodým románskym a keltským obyvateľstvom sa tak Frankovia pokúsili o vytvorenie politickej a postupom času aj etnickej jednoty a opozície voči ostatným germánskym ariánskym národom. Práve krstom franského kráľa bol do ariánskeho bloku Germánov vrazený prvý klin. Chlodovík navyše prijal titul **rímskeho konzula** (*consul suffectus*), ktorý mu mal po roku 507 udeliť byzantský cisár Anastázios I. (*Anastasius*, 491–518). Vtedajší kronikár preto napísal, že „... odvtedy bol Chlodovík nazývaný Augustom“, čo do budúca predstavovalo istú platformu pre obnovenie cisárstva na Západe. Najmä na tomto pozadí je považované prijatie kresťanstva Chlodovíkom nielen za dôležitý štátnický čin, ale i za jednu z najvýznamnejších udalostí svetových dejín. Na tomto základe bolo totiž umožnené splynutie germánskych prvkov s kresťansko-antickou kultúrou a zároveň bol vytvorený predpoklad pre zrod stredovekého kresťanského Západu.

Z cirkevného hľadiska viedlo sakrálne poňatie kráľovskej moci u všetkých germánskych národov ku vzniku idey **nezávislej, národnej, zemskej, štátnej cirkvi**, na čele ktorej stál kráľ. Podobne ako germánske ariánske národy, ktoré popri štátnom živote podriaďovali panovníkovi aj život náboženský, to bolo i v prípade Franskej ríše. Aj Merovejovci tak ovládali cirkev vo svojom štáte rovnako absolutisticky ako ich ariánski susedia. Chlodovík teda prijal kresťanskú ortodoxnú vieru, avšak recipoval ju v podstate len po stránke vieroučnej a franská cirkev sa obdobne stala len národnou štátnou cirkvou. Králi a šľachta tak kedykoľvek bezohľadne zasahovali do jej vnútorných záležitostí, brzdili jej rozvoj a uzatvárali ju do seba. Kvôli tomu sa stále viac zvrhávala v strnulú, navonok obmedzenú a izolovanú organizáciu, ktorá nemala takmer nijaké väzby so všeobecnou Cirkvou a pápežským Rímom. Aj keď sa rímski biskupi pokúšali o zachovanie jednoty s ňou, franská partikulárna cirkev v skutočnosti nemala záujem podriaďiť sa cudziemu biskupovi poddanému Byzancii, a naďalej zostávala poddanou tamojšieho kráľa. I napriek ojedinelým kontaktom preto dochádzalo k čoraz väčšej separácii a napokon i praktickému zániku jej vzťahov s Rímom,

i keď k priamemu rozkolu nikdy nedošlo. Aj z toho dôvodu môžeme z pohľadu nábožensko-cirkevného vývoja u germánskych národov konštatovať, že to bol práve germánsky partikularizmus, ktorý po dlhé roky maril univerzalistické snahy rímskych biskupov.

Práve za Merovejskej dynastie franských kráľov sa pod vplyvom germánskeho myslenia a práva vyvinul pomer medzi štátom a Cirkvou, ktorý nazývame **západným cézaropapizmom**. Podobne ako na Východe, aj franská cirkev predstavovala „cirkev v štáte“ a bola podriadená výlučne panovníkovi. Vplyvy kráľa na cirkevné záležitosti sa začali prejavovať už veľmi skoro, keďže na pozadí stále živšej myšlienky rímskeho impéria prebral franský panovník práva rímskeho cisára nielen vo vzťahu k štátu, ale i cirkvi. Cirkevné hranice metropol a diecéz tak museli byť prispôsobené hraniciam nového štátneho organizmu, kráľ zvolával národné synody franského duchovenstva a ich disciplinárne uznesenia sa jeho potvrdením stávali normami štátneho práva. Okrem potvrdzovania koncilových noriem si kráľ zároveň sám nárokoval právo vydávať zákony v cirkevnej oblasti. Aj prijatie do duchovného stavu sa mohlo vo Franskej ríši poväčšine udiť iba so súhlasom kráľa alebo miestnej svetskej autority. Toto ustanovenie sa týkalo i hlavných predstaviteľov tamojšej cirkvi – franských biskupov, ktorých menovanie (obyčajne z radov šľachticov) bolo obdobne len na panovníkovej vôli. Kánonická voľba, prostredníctvom ktorej boli biskupi vo Východorímskej ríši zásadne volení klérom a ľudom, tak vo Franskej ríši strácala význam a opodstatnenie. Niektoré biskupstvá síce naďalej voľby uskutočňovali, avšak kandidáti boli vopred určení miestnou svetskou autoritou, prípadne boli po voľbe kráľom potvrdzovaní (Orleánska synoda, r. 549, can. 10). Postupom času začali dokonca tamojší králi biskupov priamo menovať, k čomu dochádzalo preukázateľne už za Merovejovcov. Práve na tomto pozadí sa ku koncu vlády tejto dynastie franskí biskupi, využívaní rozsiahlym spôsobom na plnenie úloh štátnej správy, už cítili byť viac štátnymi úradníkmi ako služobníkmi Cirkvi. Aj keď v súvislosti s týmito procesmi franská cirkev stále viac bohatla a nadobúdala tiež rôzne privilégiá a imunity (právo azylu, právo spravovať sa rímskym právom, možnosť súdiť biskupa len provinciálnou synodou, prísnejšia právna ochrana duchovenstva a pod.), zo strany svetských autorít zároveň bežne dochádzalo k rozsiahlym sekularizáciám jej majetku (najvýraznejšie za Kartola Martela, 717–741). Všetky tieto zásahy do vnútorných cirkevných záležitostí napokon zrodili po východných vzoroch mienku, že franský kráľ disponuje mocou od Boha, určenou na stráženie jednoty Cirkvi, pravovernosti kresťanskej viery a jej ďalšie šírenie (*gesta Dei per Francos*).

Aj keď franský kráľ urobil zo seba skutočného pána „svojej“ cirkvi, napriek tomu sa môžeme odôvodnene domnievať, že postavenie cirkvi vo Franskej ríši bolo silnejšie ako na Východe, kde bola cirkev v podstate len bábkou v rukách by-

zantských cisárov. Ak by sme teda mali vyzdvihnúť **odlišnosti medzi oboma cézaropapizmami**, hlavný rozdiel spočíval v skutočnosti, že východorímsky cisár nariaďoval zákony aj vo veciach viery. Merovejovskí panovníci sa naproti tomu zásadne nemiešali do vieroučných záležitostí Cirkvi a nepristupovali k formulovaniu dogiem. Obdobne, závery franských cirkevných snemov bez kráľovského potvrdenia platili iba ako cirkevné zákony a vyhlasované boli za týchto okolností len kompetentnou cirkevnou autoritou. Prípadná aprobácia koncilových záverov kráľom z nich však, samozrejme, taktiež robila štátne zákony a zaručovala im pomoc „svetského ramena“ (*brachium saeculare*). Z hľadiska všeobecnej Cirkvi bol rímsky biskup poddaným východorímskeho cisára, ktorým bol navyše po voľbe potvrdzovaný v úrade, avšak voči merovejovským kráľom poddaným nikdy nebol. Čo sa týka pomeru Cirkvi a štátu, na Západe prevažoval štát nad Cirkvou, keďže tá potrebovala jeho donucovaciu moc, aby mohla uskutočňovať svoje poslanie. Aj z toho dôvodu Cirkev podporovala ústrednú kráľovskú vládu proti odstredivým tendenciám partikulárnych svetských vládcov. Práve v tomto období začala byť presadzovaná úzka spolupráca medzi oboma inštitúciami, ktorá viedla k zblížovaniu duchovného a svetského a bola charakteristickou pre celé obdobie raného stredoveku. V istom zmysle tak môžeme hovoriť o klerikalizácii štátu a sekularizácii Cirkvi. Napriek uvedenej zásadnej nadradenosti štátu nad Cirkvou už v tomto období zároveň do popredia stále viac vystupovala prevaha Cirkvi nad štátom vo všetkých oblastiach kultúrneho života, čo ju do budúcnosti predurčovalo k nastolovaniu smerov ďalšieho vývoja.

5.2.2 Feudálne zriadenie a inštitút súkromných kostolov

Už v neskorej Rímskej ríši sa postupne vytvárali základy pre systém naturálneho hospodárstva, na ktorom sa rozvíjal európsky život raného stredoveku. Najmä v súvislosti s úpadkom hospodárstva a postupujúcou rustikalizáciou, sa ťažisko života i moci na Západe prenášalo z miest na vidiecke sídla kráľov a šľachticov. Namiesto mestskej provinčnej správy (*civitas*) tak postupne nastupovala sústava vidieckych panstiev, na čele ktorých stáli ako kráľovi druhovia a zástupcovia grafíoni (*grafiones*) a veľmoži (*comites*), neskôr zase vojvodcovia (*duces*) a na hraniciach novopodmanených území markgrófi (*marchiones*). Predovšetkým tieto procesy viedli k celkovej decentralizácii ústrednej vlády v Európe a vzniku spoločenskej štruktúry, známej ako feudálny systém. Ten bol vystavaný prioritne na princípe **prerozdeľovania pôdy** kráľom, ako dominantným vlastníkom pôdy (*patrimonium*, *alód*), na doživotné (*precarium*, *beneficium*), respektíve dedičné užívanie (*emphyteusis*, *proprium*, *proprietas*) svojim vazalom (*vassi dominici*) za záväzky v podobe dávok v peniazoch, povinných prácach, najmä však za sľub bojovať za jeho záujmy v prípade vojny. Nedá sa ale povedať, že by zväzky, kto-

ré púťali kráľovských vazalov ku kráľovi, boli také pevné, aby z nich urobili len poslušných a verných sluhov. Postupom času preto partikulárne autority upevňovali svoje pozície a získali tiež istý podiel na verejnej moci a správe. Kráľovskí vazali prenajímali pôdu ďalej nižšie postaveným osobám, ktoré ju obhospodarovali, platili za ňu nájom a bojovali zase v ich vojenských oddieloch. Táto sústava zahŕňala i kráľa, ktorého jediným pánom bol Boh, ale i cirkevných hodnostárov (najmä biskupov a opátov). Aj tí sa stávali ako držitelia veľkostatkov vazalmi panovníka a zároveň disponovali vlastnými podvazalmi (subvazali). Preto sa od nich, okrem iného, tiež očakávalo, že budú vydržiavať vojsko na pomoc kráľovi, na čele ktorého budú v prípade vojny stáť. V prospech feudalizácie celej spoločnosti sa menilo i postavenie otrokov, z ktorých sa stávali poddaní, stojaci vo feudálnej spoločnosti na najnižšom hierarchickom stupni. V samotnej Franskej ríši sa feudálny systém všeobecne presadil najneskôr v priebehu 6. storočia, pričom od 7. storočia začali vznikať stavy – duchovná a svetská aristokracia, ktoré začali riadiť štát.

Kým vidiecke panstvá sa stávali doménou veľmožov a centrom života i štátnej správy, v mestách poväčšine sídlili biskupi, ktorí v nich disponovali prakticky všetkou mocou. Aj z toho dôvodu boli, podobne ako na Východe, i na Západe na vidieku ustanovovaní vidiecki biskupi (chórepiskopi), ktorí poväčšine vizitovali im zverené oblasti, inštruovali klérus, dozerali na disciplínu a spravovali prechodne uprázdnené biskupstvá. Tí však boli postupom času v praxi nahrádzaní jednoduchými kňazmi (*plebani*, *curati*, *rectores ecclesiae*), ktorým bola zverená správa novozakladaných vidieckych kostolov (farností). Nad týmito úradníkmi vykonávali biskupi dohľad prostredníctvom pobočníkov s delegovanou mocou v hodnosti arcidiakonov (*archidiaconi*, tzv. arcidiakoni staršieho rádu), ktorí napokon vidieckych biskupov nahradili pri výkone dozorných právomocí. Najmä na základe týchto procesov, v súvislosti s ktorými boli vidieckym kňazom priznávané i práva krstu a výberu desiatkov, dochádzalo na Západe k budovaniu **farského zriadenia**, ktoré výrazným spôsobom prispelo k procesu decentralizácie diecéz. Jednotliví kňazi navyše zakladali na vidieku nové filiálne farské kostoly (*ecclesiae filiales*) a kaplnky určené pre vzdialenejších veriacich, ktoré fakticky vznikali oddelením od kostolov starších (*ecclesiae matrices*). Od 6. storočia boli kňazi pôvodných kostolov (*tituli maiores*) označovaní ako „arcipresbyteri“, od 8. až 9. storočia ako „dekani“ (*decani*), teda vidiecki vikári biskupa.

Arcipresbyteri spočiatku disponovali voči filiálnym kostolom a kaplnkám vo svojej oblasti len právomocou dozoru, neskôr nad nimi ale vykonávali aj jurisdikčné oprávnenia. Spoločenstvo presbyterov, ktorí zostávali ako hlavný zbor v biskupskom sídle, sa zase nazývalo „kapitula“ (*capitulum*) a jeho jednotliví členovia „kanonici“ (*canonici*). Tým bol neskôr nariadený mníšsky alebo spoločný, regulou riadený život pod vedením prvého z kanonikov, t.j. prepošta

(*praepositus*), pričom najpoužívanejším predpisom, ktorým sa spravovali, sa stala najmä benediktínskymi pravidlami inšpirovaná *Regula canonicorum* biskupa Chrodeganga z Metz (742–766), pochádzajúca približne z roku 760. Podobne ako kláštorné spoločenstvá, aj **kapituly** disponovali spoločným hospodárskym majetkom. Spoločný život (*vita communis*) sa veľmi rýchlo rozšíril nielen pri biskupských katedrálach (dómske kapituly), ale i vo veľkých farnostiach (kolegiátne kapituly), kde žili viacerí kňazi. Tento spôsob spolužitia však nebol dôsledne dodržiavaný, a keďže jednotliví kanonici si zo spoločného majetku (*mensa canonicorum*) začali oddeľovať svoje podiely (*praebenda*) a žiť na vlastný účet, postupne sa začalo od neho upúšťať. Od 9. storočia boli navyše miesta kanonikov považované za samostatné nižšie benefíciá, ktoré spočiatku udeľovali biskupi ako léno a neskôr boli obsadzované na základe voľby kapituly. Cirkevná organizácia rozvinutá v tomto čase vo Franskej ríši sa napokon stala smerodajnou pre celý kresťanský Západ.

Napriek tomu, že už za Merovejskej dynastie možno pozorovať isté pokusy Cirkvi o oslobodenie sa od štátnych zásahov do jej vnútorných záležitostí, napokon musela prispôbiť svoje štruktúry právnym špecifikám germánskych národov, a to najmä ich agrárnej a feudálnej organizácii. V súvislosti s rozvojom veľkostatkov, ktoré sa navonok hospodársky i právne uzatvárali, a césaropapistického systému tak bolo možné na kresťanskom Západe pozorovať viaceré germánske vplyvy na rozvoj cirkevných štruktúr, čo sa prejavilo predovšetkým vo vzniku inštitútu **súkromných (vlastníckych) kostolov** (*ecclesiae propriae*, *Eigenkirchen*). Tento systém sa rozvinul spočiatku najmä u germánskych národov tak ariánskych, ako aj katolíckych, a neskôr tiež u Slovanov. Jeho základy však možno nájsť už v období neskorej rímskej vlády, a to predovšetkým v už spomínanom zákonodarstve byzantského cisára Justiniána I. (527–565). K dôslednému presadeniu tohto inštitútu ale došlo až v súvislosti s budovaním farského zriadenia na Západe, pričom partikulárne cirkevné právo ho oficiálne akceptovalo v kánonoch Orleánskej synody z roku 541. Praktické dôvody pre jeho uplatnenie možno nájsť zase v zriaďovaní kostolov, ktoré boli popri biskupoch zakladané aj laickými jednotlivcami a rodinami, povinnými materiálnou starostlivosťou o ne. Vlastník pozemku potom pod vplyvom germánskeho práva získal súkromné vlastnícke právo nielen k samotnému kostolu, ale tiež k oltáru a jeho príslušenstvu, vrátane darov a rôznych poplatkov v jeho prospech. V dôsledku takto chápaného vlastníctva mohol zakladateľ s kostolom voľne disponovať, nevylučujúc ani právo jeho predaja, darovania, či odkázania ako dedičstva. Kým v kostoloch založených biskupom uvádzal kňazov do úradu biskup na základe slobodnej úvahy (*collatio libera*), duchovných pre súkromné kostoly ustanovovali laickí vlastníci (obyčajne na základe nájomnej zmluvy či prekária) bez spolupráce s biskupom a obyčajne tiež za peniaze a kandidátmi, ktorí nestáli na výške

svojho povolania. Keďže biskupi museli uvedený stav akceptovať a konať umiernené, vyžadovalo sa aspoň, aby vlastník kostola neuvádzal bez ich súhlasu do úradu cudzích, respektíve potulných kňazov.

Od duchovenstva pracujúceho v takýchto kostoloch sa požadovala osobná služba potvrdzovaná lénnou prísahou a v prípade smrti bol bežne zaberaný ich majetok (*ius spolii*, *Rips-Raps-Recht*, t.j. nárok na časť pozostalosti po zomrelom klerikovi). Podobná bola situácia aj v prípade kláštorov, kde sa ich laickí zakladatelia (*seniori*) bežne stávali ich predstavenými, teda opátmi (*abbacomites*), poprípade ich prenechávali za odplatu iným. Názor, že vlastník má voľnú ruku pre zaopatrenie kostola ním zriadeného, napokon viedol k rôznym ďalším extrémom. Dosadený kňaz tak často žil v úplnej závislosti od zemepána (*dominus terrae*), jeho príjmy boli pod existenčným minimom a jeho vzdelanie a kvalifikácia ustupovali praktickým ohľadom. Postupne sa takýmto spôsobom zrodil pre Cirkev zatažujúci a otrocký systém, ktorý bol v prísnom rozpore so starokresťanskými zvykmi, na základe ktorých patrila správa kostola do rúk biskupa a pri ňom pracujúceho duchovenstva. Tento inštitút sa dôsledne a **všeobecne presadil** preukázateľne najneskôr v 7. storočí v celej Franskej ríši a neskôr sa v miernejšej forme rozšíril aj na území Itálie, Hispánie (Pyrenejský polostrov), Nemecka, Anglicka a v slovanských krajinách. V 8. a 9. storočí bol napokon počet panských farností nepomerne väčší ako farností riadnych (biskupských). Práve systém vlastníckych kostolov (kláštorov) silne deformoval vnútornú cirkevnú organizáciu, utvrdzoval zemský charakter cirkvi a ešte viac ju pripútaval k záujmom vládnucej triedy. V dôsledku jeho uplatňovania navyše došlo k zmene koncepcného ponímania cirkevného úradu, na základe čoho sa neskôr stal hlavným prameňom laickej investitúry. Z hľadiska ďalšieho vývoja možno uviesť, že z inštitútu súkromných kostolov vzniklo beneficiátne (beneficiálne) zriadenie, neskôr nahradené patronátnym právom, z ktorého vychádza aj kánonickým právom dodnes uznávané právo prezentácie.¹³⁵

5.2.3 Vnútorný život franskej cirkvi a misie na Západe

Aj keď dynastia Merovejovcov nebola s franskou šľachtou najlepším príkladom na ideálne presadzovanie kresťanských zásad v praxi, na druhej strane za jej panovania dochádzalo k rozsiahlemu zakladaniu kláštorov, nemocníc, kostolov a vidieckych farností. Na biskupské stolce boli navyše často povolávaní vzdelaní a cnostní muži. Čo sa týka **cirkevnej organizácie**, tá vo Franskej ríši existovala už od rímskych čias, a preto nebolo potrebné po prijatí kresťanstva Frankami vytvárať novú. Rovnako i cirkevná hierarchia veľmi rýchlo uznala existujúci stav

¹³⁵ Cann. 4, 158–164 a 1272 CIC 1983.

a na tomto pozadí nedochádzalo k nijakým konfliktom. Z pohľadu rozvíjania biskupskej kolegiality bol vo franskej cirkvi za Merovejovskej dynastie zaznamenaný bohatý synodálny život, a to či už na diecéznej, provinciálnej, prípadne celonárodnej úrovni. Ten prinášal pre tamojšiu spoločnosť viaceré pozitívne výsledky nielen z hľadiska cirkevného, ale tiež spoločenského života, keďže popri náboženských kontroverziách boli na nich bežne riešené i rôzne morálne, kultúrne a politické problémy. Nakoľko Merovejovci mali na zreteli výhody plynúce z úzkeho spojenia štátneho života so životom náboženským v Byzantskej ríši, v roku 556 bol aj vo Franskej ríši úplne zakázaný pohanský kult, avšak v zásade bez uplatňovania prísnych trestov voči heretikom. Nedeľa a kresťanské sviatky boli zároveň uznané ako štátne sviatky. Vo Franskej ríši bola taktiež zavedená obyčaj, podľa ktorej mohli civilné sudy vyšetrovať kauzy duchovenstva iba so súhlasom biskupa. Miešané záležitosti bolo možné pred civilným súdom prejednať zase len v prítomnosti biskupa. Čo sa týka vyšších cirkevných predstavených, podľa východnej praxe bolo prijaté, že biskupa môže súdiť iba provinciálna synoda. Cirkevné sudy však v tomto období, na rozdiel od Východu, rozhodovali zásadne len cirkevnoprávne kauzy, nie kauzy civilné.

Šírenie viery nebolo vo Franskej ríši zamerané iba do vnútra vlastného štátu a k ortodoxnému kresťanstvu boli v zásade bez použitia nátlaku privádzané aj novopodmanené národy. Ich príslušníci však boli krstení bez akejkoľvek náboženskej prípravy s vynechaním katechumenátu, ktorý bol prísne uplatňovaný v období staroveku, a preto často od viery po krste odpadali. Čo sa týka zvyšku Európy, od 5. storočia sa kresťanstvo v ortodoxnej forme presadilo na Britských ostrovoch. V Írsku (*Scotia maior, Hibernia*) k tomu dochádzalo už od začiatku 5. storočia (biskup sv. Patrik, 432–461), pričom pre veľký počet svätcov a misionárov dostala táto krajina čoskoro pomenovanie „ostrov svätých a učencov“ (*insula sanctorum et doctorum*). Misie v Škótsku (*Caledonia, Scotia minor*) a Anglicku (*Anglia*) sú spojené najmä s menom pápeža Gregora I. Veľkého (590–604), ktorý na ne vyslal benediktínskych rehoľníkov (predovšetkým opát Augustín, r. 596) a mnícha Kolumbána Staršieho (*Colum Cille*, † 597). Od 6. storočia prijali pod vplyvom Frankov ortodoxné kresťanstvo Burgundi (okolo r. 515), Vizigóti (r. 587), Svébi (r. 550) a Longobardi (r. 653) a neskôr tiež ďalšie germánske národy (Durinkovia, Hessovia, Bavori, Frízi a Sasi). Na ilustráciu možno uviesť, že podľa odhadov pripadalo okolo roku 600 na 10 miliónov obyvateľov Západu od 7 do 8 miliónov kresťanov a zvyšok mali tvoriť pohanovia. Čo sa týka germánskych národov, vo všeobecnosti možno konštatovať, že kresťanstvo sa spočiatku presadzovalo na kráľovských dvoroch a až v priebehu 8. storočia sa ujalo aj vo zvyšku spoločnosti. Šírenie ortodoxného kresťanstva medzi tamojším obyvateľstvom bolo dané najmä **dielom misionárov**, pravidelne vysielaných a podporovaných biskupmi. V germánskych krajinách pôsobili systematicky vo veľkom

počte anglosaskí rehoľníci (nesystematicky zase írsko-škótski mnísi), ktorí presviedčali ľud nielen kázaním, ale i príkladným asketickým životom. Zakladaním kláštorov navyše vytvárali pre Cirkev silné organizačné jednotky, ktoré boli nápomocné pri presadzovaní náboženských cieľov. K ukončeniu pokresťančovania germánskych národov, ktoré začal okolo roku 340 Wulfila, napokon došlo až obrátením škandinávskych kmeňov v priebehu 11. a 12. storočia.

Najvýraznejšou osobnosťou pri šírení viery medzi germánskymi národmi sa stal anglosaský misionár Winfrid (*Wynfrith*) – Bonifác (*Bonifatius*, † 755), ktorému je prisudzovaný tiež titul „apoštola Germánov“ (osobitne Nemecka). Ten prijal v roku 722 z rúk pápeža Gregora II. (715–731) svätenie za misijného biskupa bez sídla (*chórepiskopos*) medzi Germánmi, pričom do pápežových rúk zložil špeciálnu prísahu vernosti a úzkeho spojenia so Svätou Stolicou. So svojou misijnou činnosťou napokon začal v roku 723 pod ochranou franského majordóma Karola Martela na teritóriu na východ od Rýna. Najväčší prínos Bonifáca spočíval v reorganizovaní rozvrátenej franskej cirkvi a obnovení metropolitnej organizácie a upadajúceho synodálneho života. Provinciálne, respektíve diecézne synody sa totiž z dôvodu svetských vplyvov a slabnúcej autority biskupov takmer prestali od druhej polovice 7. storočia schádzať. V cirkevných kánonoch zaviedol Bonifác do života klerikov celibát, diecézne duchovenstvo prísne podriadil jurisdikcii príslušného biskupa, pre rehole predpísal benediktínsku regulu a veriacim prísne zakázal praktizovanie pohanských zvykov, vrátane svojvoľného prepúšťania manželiek. Od novodosadených biskupov pritom vždy prijímal prísahu vernosti Apoštolskej Stolici a metropolitov zaväzoval k vyžiadaniu si pália od pápeža. Až Bonifácovi sa tak podarilo prostredníctvom reformátorskej a organizátorskej činnosti vytrhnúť franskú partikulárnu cirkev z izolácie a priviesť ju k jednote s univerzálnou Cirkvou. V roku 747 napokon franské duchovenstvo na národnom sneme výslovne uznalo svoju podriadenosť pápežskému Rímu. Z hľadiska ďalšieho vývoja možno konštatovať, že práve prijatie ortodoxného kresťanstva Germánmi viedlo k **nábožensko-kultúrnej jednote Európy**, ktorá bola charakteristická pre celý „západný svet“. Postupná zmena orientácie germánskych národov od Byzantskej ríše k Rímu, spolu s nadvládou Frankov, zároveň pripravila cestu k obnoveniu cisárstva na kresťanskom Západe. Viacerí autori sa tiež zhodnú v tvrdení, že bez Bonifáca, ktorému sa podarilo realizovať zväzok Franskej ríše s pápežstvom, v ktorom neskôr pokračoval Karol Veľký (768/800–814), by bola myšlienka stredovekej univerzálnej ríše nemysliteľná.

5.3 Politický rozkol pápežstva s Východom

Ako už bolo spomenuté, k zániku Západorímskej ríše došlo v roku 476, keď germánsky vodca (najpravdepodobnejšie z kmeňa Herulov alebo Skírov) Odoakar (*Audawakrs*, 476–493) zosadil neplnoletého cisára Romula Augustula (475–476) a sám sa stal vládcom Itálie. Cisárske insígnie ihneď poslal do Konštantínopolu a nechal sa cisárom Zénónom (474–491) uznať za cisárskeho zástupcu (regenta) na Západe s titulom „rímskeho patricija“ (*patricius Romanorum*). Hlavným Odoakarovým plánom pritom zrejme bolo združiť všetky germánske ariánske kmene v jednotnom fronte proti katolíckym Grékom a Rimanom. Založenie veľkej germánskej ríše sa mu však nepodarilo, keďže v roku 493 bol na pokyn Ostrogóta Teodoricha I. Veľkého (*Theodoricus Magnus*, 471–526) zavraždený a od tohto času až do roku 552 bola v Itálii zriadená silná Ostrogótska ríša, zahŕňajúca i Sicíliu, Panóniu (*Pannonia*), Noricum, Raetiu a Provénsalsko (*Provence*). Ako už bolo spomenuté, **vplyv byzantských cisárov** v skutočnosti na Západe neprestal pôsobiť ani po zániku Západorímskej ríše, keďže myšlienka rímskeho cisárstva bola príliš silná a lákavá. Podobne ako Teodorich I., ktorý bol dokonca adoptovaný byzantským cisárom prostredníctvom zbraní (*adoptio per arma*), i ďalší ostrogótski panovníci považovali samých seba za úradníkov byzantských cisárov. Aj preto pre pôvodné italské obyvateľstvo naďalej platili rímske zákony a priama vláda germánskych kráľov sa v duchu princípu právnej personality dotýkala zásadne len Germánov. Ostrogótska ríša bola napokon po takmer dvadsaťročných bojoch v roku 555 definitívne vyvrátená a jej územie opätovne pripojené byzantským cisárom Justiniánom I. k Východorímskej ríši. I keď po tejto udalosti došlo k dočasnému obnoveniu jednoty Itálie s Ríšou, pod cisárskym miestodržiteľom, sídliacim v Ravenne, už v roku 568 vtrhli do Itálie Longobardi, ktorí sa usadili pod vedením kráľa Alboina (560–572) na severe a po dlhú dobu ohrozovali zvyšky rímskej vlády.

V tomto období boli jedinými ochrancami rímskeho obyvateľstva pred vonkajšími nepriateľmi rímski biskupi, ktorí sa stali najväčšími a najbohatšími veľkostatkármi v celej Itálii. Už od pádu Západorímskej ríše totiž v súvislosti s neschopnosťou vojenskej pomoci zo strany Východu, pádom ríšskej administratívy a všeobecným úpadkom za germánskej vlády stúpala vplyv a význam Cirkvi, a to nielen v duchovnom, ale i sociálnom, kultúrnom a politickom ohľade. Všetci západní biskupi preto od toho času nedisponovali už len náboženským poslaním, ale plnili tiež úlohy diplomatov svojich miest, organizovali zásobovanie a bežne i vojenskú obranu. Medzi nimi vynikali práve pápeži, ktorí nepredstavovali od pontifikátu Leva I. Veľkého (440–461) už iba duchovné hlavy Cirkvi, ale stávali sa tiež najdôležitejšími predstaviteľmi svetskej moci na Západe. Najmä ich mravná prevaha nad cisárstvom a ostatnými svetskými hodnosťami, ako

i neschopnosť východorímskych autorít zvládnuť základné ekonomické a bezpečnostné problémy Západu prispievali k enormnému vzrastu dôvery obyvateľstva k pápežom a nedôvery k cisárom. Práve v tejto skutočnosti je tiež potrebné hľadať počiatky politickej moci rímskych biskupov. V dôsledku nanucovania ikonoklazmu (obrazoborectvo) zo strany byzantských cisárov navyše pápežstvo v prvej polovici 8. storočia fakticky vypovedalo lojalitu Konštantínopolu. Pápeži, ktorí boli v tomto období priamo ohrozovaní Longobardmi, uvedomujúc si slabosť a rozvrátenosť Byzantskej ríše, sa preto obrátili na predstaviteľov Franskej ríše, z ktorej bol v tom čase už silný katolícky štát. Neboli to však slabí panovníci Merovejovskej dynastie, s ktorými Rímska kúria udržiavala kontakty, ale ich **majordómovia** (*maior domus*). Tí spočiatku predstavovali správcov kráľovského dvora, neskôr sa stali najvyššími úradníkmi štátnej správy a od konca 7. storočia (najneskôr od čias majordóma Pipina II. Prostredného, 687–714) napokon aj faktickými vládcami Franskej ríše.

V roku 734 sa posledný pápež, potvrdený po voľbe Konštantínopolom, Gregor III. (731–741), obrátil na franského majordóma Karola Martela, s ktorého pomocou dohodol s Longobardmi dvadsaťročný mier. Pápež vtedy prvý raz v dejinách vystupoval vo vlastnom mene ako zástupca Itálie, respektíve Rímskeho vojvodstva (*Ducatus Romanus*). V roku 751 podľa neoverenej legendy so súhlasom pápeža Zachariáša (*Zacharias*, 741–752) zvrhol majordóm **Pipin III. Krátky** (*Pippinus Brevis*, *Pépin le Bref*, 751–768) posledného merovejovského kráľa Childericha III. (743–751), nazývaného „Bojazlivým“, a sám sa ujal vlády. V tom istom roku na pápežov pokyn pomazal Pipina na franského kráľa v Soissons (*Suessiones*) už spomínaný biskup Bonifác, čo neskôr zopakoval i sám pápež. Keď Longobardi vyvrátili v roku 751 pod vedením kráľa Aistulfa (*Astolf*, 749–756) byzantské miestodržiteľstvo v Ravenne a Pentapolis (tzv. Päťmestie: Rimini, Pesaro, Fano, Ancona a Sinigaglia), obrátil sa pápež Štefan II. (752–757) spolu s Ravennou podľa zaužívaného zvyku najskôr na Byzantskú ríšu. Keďže kvôli vnútorným rozbrojom súvisiacich najmä s obrazoboreckým bojom sa pomoci nedočkali, a ani osobnou diplomaciou u Aistulfa sa mu nepodarilo dosiahnuť výraznejší úspech, v roku 753 požiadal o pomoc Frankov. V roku 754 dokonca prekročil Alpy a osobne sa vydal do Galie k Pipinovi, ktorého v Saint-Denis druhýkrát pomazal na kráľa Franskej ríše a spolu s ním aj jeho synov Karola a Karolmana. Týmto krokom mal podľa viacerých historikov definitívne legiti-movať násilné dosadenie Karlovskej dynastie na franský trón. Pipinovi zároveň udelil titul *patricius Romanorum*, ktorý do toho času zásadne náležal jedine byzantskému exarchovi v Ravenne.

Štefan II. uzatvoril s franským kráľom v Quierzy dohodu (*Promissio carissiana*) o ochrane rímskej Cirkvi a jej práv a odovzdaní územia rímskeho kniežatstva a ravennského exarchátu, ktoré mali byť v budúcnosti odobraté Longobardom.

Predovšetkým tento akt sa stal hlavnou príčinou **politickej roztržky** medzi pápežstvom a byzantským cisárstvom, ktorému bol Rím dovtedy formálne podriadený. Nový franský kráľ Longobardov skutočne v dvoch výpravách (r. 754 a 756) porazil a získané územia, pozostávajúce najmä z Rímskeho vojvodstva, ravennského exarchátu a Pentapolis, daroval v roku 756 kráľovskou donačnou listinou „svätému Petrovi“. Takýmto spôsobom podľa väčšiny bádateľov vznikol cirkevný, respektíve pápežský štát (*Patrimonium*, respektíve *Patrimonia sancti Petri*), ktorého existencia a hranice sa okrem Pipinovej darovacej listiny opierali aj o údajný dar cisára Konštantína I. Veľkého (306–337) pápežovi Silvestrovi I. (314–335), dokazovaný od 8. storočia falošnou Konštantínovou donáciou (*Donatio Constantini ad Sylvestrum papam*). Na základe ďalších darov sa cirkevný štát ďalej rozrastal a ako „Petrovo dedičstvo“ sa udržal vo veľkosti približne dnešného Švajčiarska bez väčších zmien až do čias novoveku. Keď sa Byzantská ríša domáhala vrátenia týchto území, Pipin odpovedal, že ich nedobýval pre Byzanciu, ale „... z lásky k svätému Petrovi a pre odpustenie hriechov“. Najmä kvôli týmto skutočnostiam bol pápež ako nový legitímny panovník cirkevného štátu donútený k rýdzo svetskej politike italského kniežaťa. Nevyhnutným dôsledkom týchto udalostí bol tiež politický rozkol s Byzantskou ríšou, ktorý neskôr dospel aj k už spomínanému cirkevnému rozkolu.

5.4 Vrcholný cézaropapizmus a ďalší vývoj

5.4.1 Obnovenie západného cisárstva

Od uvedených udalostí dochádzalo stále k hlbšej spolupráci medzi Rímom a Franskou ríšou, najvýraznejšie snád' za pontifikátu Hadriána I. (772–795). Tomu sa podarilo nadviazať úzky kontakt s franským kráľom **Karolom Veľkým**, ktorého niekoľkokrát prijal v Ríme. V záujme istoty sa v roku 774 pápež na tohto panovníka obrátil so žiadosťou o potvrdenie Pipinovho darovania. Ten dar z Quierzy nielen odobril, ale zároveň ho rozšíril a odovzdal „svätému Petrovi a jeho vikárovi“ ďalšie mestá a provincie (išlo najmä o Imolu, Ferraru a Bolognu) a pápežský štát sa od toho času rozprestieral v strednej Itálii od mora k moru. Štátoprávne dôsledky potvrdenia existencie cirkevného štátu spočívali predovšetkým v skutočnosti, že od roku 781 pápeži zavrhlí aj zvyšky nominálnej závislosti na byzantskom cisárstve. Od tohto času sa tak začali cítiť ako skutoční suveréni a ich listiny boli datované podľa rokov ich pontifikátov, nie podľa rokov vlády byzantského cisára. Taktiež z mincí zmizol obraz cisára, ktorý bol nahradený portrétom rímskeho biskupa. V tom istom roku pápež recipročne vymenoval Karola Veľkého za rímskeho patricija, na základe čoho sa stal franský kráľ na-

miesto byzantského cisára najvyššou apelačnou inštanciou z územia cirkevného štátu. V roku 787 navyše Hadrián I. pomazal Karlovho syna Pipina na kráľa Itálie. Rast cirkevných majetkov spolu s politickým významom pápežstva tak napokon vyviedli Západnú cirkev z praktickej závislosti na Byzantskej ríši.

Západný cézaropapizmus dosiahol vrchol práve za vlády Karola Veľkého. V roku 800 bol pápež Lev III. (795–816) obvinený z krivej prisahy a cudzoložstva a v duchu presadenej zásady, že nik nemôže súdiť rímskeho biskupa (*Prima sedes a nemine iudicatur*), sa mal dobrovoľnou prisahou očistiť pred franským panovníkom, čím si mal zachrániť svoju česť a postavenie. Po tomto kroku pápež nasadil dňa 25. decembra 800 počas polnočnej omše podľa niektorých prameňov nič netušiacemu Karolovi Veľkému na hlavu korunu rímskeho cisára a prehlásil ho za „cisára Bohom korunovaného“, udeľujúc mu zároveň starorímske tituly *imperator* a *augustus*. Práve týmto aktom malo dôjsť k obnoveniu západného cisárstva (*renovatio Romani imperii*) s franskou cisárskou rodinou na čele. Podľa iných historikov ním dokonca došlo k preneseniu rímskeho cisárstva (*translatio imperii ad Francos*) z Východu na Západ, keďže v tom čase sedela na byzantskom tróne Západom neuznávaná žena Irena (*Eiréné*, 780–803), ktorá si robila nároky na cisársky titul. Celá táto udalosť svedčila predovšetkým o veľkej mravnej autorite pápežov, vyčerpanosti Byzantskej ríše a faktickej sile franských kráľov. Práve cisárska korunovácia navyše znamenala jasné a definitívne zrieknutie sa Konštantínopolu a uznanie najvyššej politickej autority franských kráľov. I keď toto cisárstvo, neskôr nazývané ako „Svätá rímska ríša“ (*Sacrum imperium Romanum*), nebolo ani národné, ani celosvetové, malo všeobecný charakter a vo svojich hraniciach zjednocovalo takmer celý kresťanský Západ. Od toho času tak existovali dve navzájom sa uznávajúce cisárstva – jedno na Západe a druhé na Východe. Obnovením cisárstva na Západe si zároveň pápeži vybojovali právo, že oni sú tými, kto udeľuje cisársku korunu. Aj z toho dôvodu začalo pápežstvo stúpať na význame a otvorilo si cestu k budúcim požiadavkám na svetovládu, a to nielen v univerzálnej Cirkvi. Na pozadí týchto **udalostí vznikol pevný zväzok medzi pápežstvom a cisárstvom** ako nosných stĺpov stredovekej Európy, na ktorých dostalo kráľovstvo Božie podobu politickej skutočnosti.

Organizovaný pokus cisárstva a Cirkvi o vytvorenie kresťanskej civilizácie našiel hlboký odraz predovšetkým v tzv. karolínskej renesancii, teda v snahách o povznesenie umenia a vzdelanosti podľa vzoru rímskej civilizácie, ktoré sa, okrem iného, prejavili i v rozsiahlom zakladaní kapitulných, kláštorných, ale i farských škôl. Karolínskemu kléru sa zároveň podarilo v praxi presadiť čistú latinčinu, ktorá sa od toho času stala v celej západnej Európe jazykom učencov. Podobne pomer Cirkvi k štátu bol najjasnejšie stanovený za Karola Veľkého. Ako nadšený priaznivec sv. Augustína († 430) si totiž predstavoval kresťanskú spoločnosť riadenú dvomi hlavami: cisárom a pápežom. Bol presvedčený, že moc du-

chovná a svetská môžu spolupracovať k uskutočneniu **Božej ríše na Zemi** a ku konečnému cieľu ľudstva, ktorým bola večná spása a blaženosť všetkých ľudí. Práve Augustínovo dielo *De civitate Dei* (z lat. „O Božom štáte“), dokončené ešte v roku 422, sa stalo v rôznych interpretáciách pre stredoveké chápanie filozofie dejín štátu určujúcim. Postupné presadzovanie pápežského primátu prinieslo svoje ovocie a v tomto období bol už pápež považovaný za uznanú duchovnú hlavu univerzálnej Cirkvi. Politický systém Západu sa zároveň od toho času začal opierať o nové základy, pričom prednosť dostávali zásadne veci duchovné. Tieto idey našli svoje vonkajšie vyjadrenie najmä vo výraznej klerikalizácii a sakralizácii stredovekého spoločenského života a neskôr tiež v snahách o vytvorenie teokratickej kresťanskej republiky (*res publica Christiana*) s pápežstvom na čele. Kresťanské princípy tak začali čoraz viac prenikať celou ľudskou spoločnosťou i životom jednotlivca a kresťanským duchom boli naplnené nielen veda a umenie, ale i hospodárstvo, ekonomika a štát. Z právneho hľadiska sa táto skutočnosť prejavila napríklad na štátnych súdoch, keď bola do procesného práva zavedená cirkevná prísa a rozsudky boli vydávané v mene Svätej Trojice. Aj všetky ostatné verejné a súkromné dokumenty sa začínali slovami *In nomine Dei* (z lat. „V mene Božom“).

5.4.2 Rozmach Ríše a náboženská politika Karola Veľkého

Karol Veľký sa ujal vlády už ako 26-ročný a za jeden z hlavných cieľov svojej vnútornej i vonkajšej politiky si vytýčil šírenie kresťanskej viery a kultúry. Výrazom tejto skutočnosti bolo napríklad používanie titulu nositeľa kráľovského úradu *Dei gratia* (z lat. „z milosti Božej“), ktoré začalo vo Franskej ríši v roku 769 a vo Francúzsku napokon pretrvalo až do Veľkej francúzskej revolúcie (r. 1792).¹³⁶ Ďalšie pokresťančovanie európskych krajín však bolo od začiatku 8. storočia ohrozené z dôvodov na juhu postupujúceho islamu, prinášaného Saracénmi (Arabi), ktorí sa dostali až do južnej Galie a južnej Itálie; na severe kvôli prítomnosti pohanských Frízov a Sasov (*Saxones*), ktorí začali od severovýchodu tlačiť v západnom smere na Rýn. Karol Veľký sa rozhodol svojimi výbojmi **zmeniť usporiadanie Európy** a pripraviť pôdu pre jej zjednotenie pod vládou Frankov a jednou vierou. Všetky vojnové výpady tohto panovníka mali preto súčasne nábožensko-cirkevný i vojensko-politický charakter, bez ohľadu na to, či bojoval s moslimami v Hispánii (781–812) alebo s pohanskými Sasmi (772–804), Dánmi (808–810), Avarmi (791–796), polabskými Slovanmi a Čechmi (789–806) na severe a východe svojej Ríše. Jeho postoj k šíreniu kresťanstva napokon dostatočne znázor-

¹³⁶ Samotné kráľovské pomazanie a používanie tohto titulu sa odôvodňovalo predovšetkým odkazom na tradície starozákonných kráľov. Porov. 1Sam 10,1 a 15,1.

ňuje krvavé podrobenie a násilné obrátenie Sasov, ku ktorému došlo okolo roku 780. Práve za jeho vlády sa tiež zmenil do toho času uplatňovaný umiernený postoj pri šírení kresťanstva a samotný kráľ neváhal Cirkvi poskytnúť pri potláčaní heretikov a pohanov svetské rameno. Na druhej strane podporoval i misijné úsilie benediktínov, a to najmä írsko-škótskych a anglosaských misionárov, ktorí zasiahli svojím pôsobením i územie Slovenska. Po porážke Longobardov a pripojení ich kráľovstva v roku 774 k Ríši franskej, sa Karol Veľký stal aj pánom Itálie. Na okrajoch svojej Ríše pritom budoval vojenské nárazníkové územia proti prípadným nájazdom cudzích kmeňov, nazývané „marky“, na čele ktorých stáli markgrófi. Celkovým výsledkom Karolových výbojov a šírenia kresťanstva bolo zjednotenie takmer celej západnej Európy pod jednou vládou a vytvorenie cisárstva kresťanského charakteru. Mimo jeho vlády zostali len moslimami obsadená Hispánia, Normanmi (Vikingami, t.j. pôvodnými germánskymi obyvateľia Škandinávie) ohrozované Anglicko a Írsko a byzantský cíp južnej Itálie.

Vo vzťahu k partikulárnej franskej cirkvi rozvinul Karol Veľký zaužívaný systém západného césaropapizmu do **vrcholných rozmerov**. Aj keď mal od začiatku svojho panovania záujem pokračovať v cirkevnej reforme, ktorú začal ešte misionár Bonifác, zavŕšiť ju plánoval v trochu inej podobe. Franskú cirkev sa tak snažil zreformovať na báze rímskeho centralizmu a prísnej rímskej ortodoxie (pravovernosti), avšak pápežovi pripúšťal len vieroučný vplyv a skutočný rímsky centralizmus by vo vedení „svojej“ cirkvi nikdy nestrpel. Rím, respektíve rímska tradícia, boli pre neho mierou, ale tým, kto meria a potom reže bol jedine kráľ. Karol Veľký, považovaný za úradného ochrancu franskej cirkvi (*advocatus ecclesiae*), si pritom robil nároky na jej riadenie nielen vo vonkajších, ale i vnútorných záležitostiach. Franský kráľ tak vydával ríšske zákony s cieľom obnoviť cirkevný život a jeho kráľovskí poslovovia (*missi dominici*, *missi regis*) trvale dozerali nielen na štátne, ale aj cirkevný život. Sám taktiež zvolával plenárne (národné) synody, ktoré predstavovali bežne ríšske „miešané“ snemy (*concilia mixta*) za účasti predstaviteľov svetskej i duchovnej moci, a ich závery boli vyhlasované ako štátne zákony, najčastejšie kráľovské alebo cisárske kapitulárie (*capitula*, *capitularia*). Podľa viacerých bádateľov preto v tomto období vznikla vo Franskej ríši namiesto biskupskej kolegiality „kolegialita ríšska“, ktorá bola viazaná výlučne na kráľa. I keď biskupi a opáti spravovali svoje úrady i majetok do čias jeho vlády v súlade s normami tradičného rímskeho práva a udržiavali si relatívnu nezávislosť, od jeho čias menoval všetkých prelátov takmer výhradne kráľ. Aj s cirkevnými majetkami nakladal Karol Veľký podľa svojej vôle, rovnako ako s majetkami kráľovskými. Z najvyšších cirkevných prelátov súčasne urobil duchovných veľmožov so statusom grófov, poverujúc ich bežne štátnymi úlohami. Predovšetkým franskí biskupi zabezpečovali v oblastiach franskej správy dôležité funkcie a na starosti mali rôzne organizačné, administratívne, hospodárske

a sociálne úlohy, ako overovanie a vystavovanie verejných listín, archívniectvo a súdnictvo (synodálne súdy, známe ako „sendy“), a to nielen v cirkevných, ale stále viac aj vo svetských kauzách (najmä v občianskych, majetkových a manželských). Okrem výkonu týchto funkcií im Karol Veľký zároveň uložil povinnosť zúčastňovať sa vojenských výprav a sprevádzať ho na jeho cestách. Franskí biskupi si preto postupom času nielenže zvykli na prijímanie štátnych pokynov, ale aj pri plnení náboženských úloh sa stále viac spoliehali na podporu štátu. Predovšetkým z tohto dôvodu začalo byť vyššie duchovenstvo považované prakticky za duchovných úradníkov štátu.

Až Karol Veľký dokončil celkovú reorganizáciu metropolitných sídiel, s ktorou začal už biskup Bonifác, a v roku 789 v *Admonitio generalis* (z lat. „Všeobecné napomenutie“) podriadil biskupov moci príslušného metropolitu. Na základe tohto predpisu prikázal predstaviteľom všetkých biskupských kostolov a opátstiev otvoriť školy, duchovným pripomenul povinnosť kázať a ako hlavnú normu stanovil rímsku liturgiu. Znovu tiež do praxe zaviedol biskupom riadené verejné pokánia za verejne spáchané ťažké hriechy (*causae criminales*), pričom prestúpenie vymedzených cirkevných príkazov bolo prísne trestané aj svetskými trestami. O materiálne zabezpečenie metropol a diecéz a zároveň isté odškodnenie Cirkvi za ním a jeho predchodcami vykonané sekularizácie cirkevného majetku, sa postaral bohatými darmi a povinne vyberanými desiatkami (*pars decima*), respektíve deviatkami (*pars nona*). Kontrolu štátu nad cirkevným majetkom na druhej strane zabezpečil prostredníctvom dohľadu svetského funkcionára, známeho ako „fojt“ (*Vogt, advocatus*), ktorý mal na starosti nielen dozor nad plnením povinností cirkevných poddaných voči kráľovi, ale ako jediný disponoval právom zastupovať cirkevný majetok pred súdom, respektíve inou verejnou autoritou. Okrem biskupstiev a benediktínskych kláštorov vznikali v období karálskej renesancie početné vidiecke farnosti, ktoré boli podriaďované jurisdikcii diecéznych biskupov. Vidieckych kňazov kráľ zároveň zaviazal k posielaniu hlásení z pastoračnej práce svojmu biskupovi a biskupom recipročne prikázal navštevovanie vidieckych farností. Podobne aj **súkromné kostoly** kráľ podriadil biskupom, ktorým museli ich zakladatelia prezentovať navrhovaných kandidátov na uprázdnené miesta (r. 779). V roku 794 potom kňazom zakázal akékoľvek samovoľné zmeny benefícií bez biskupského súhlasu. Aj napriek posilneniu postavenia biskupov zostávali v skutočnosti najvyššími hodnosťarmi vo franskej cirkvi franskí metropoliti (s hodnosťou arcibiskupov). Tí získali svoje pozície ešte v dobe migrácie germánskych kmeňov ako zástupcovia rímskeho biskupa, pričom biskupi boli postupom času vnímaní čoraz viac len ako ich podriaďení. Jediné, čo metropolitov stále púťalo k pápežovi, bolo udelenie pália, odovzdávané síce na panovnícky príhovor, avšak vždy z pápežskej vôle, a znamenalo potvrdenie v úrade, bez ktorého nemohli uplatňovať práva vyplývajúce z ich úradu.

Napriek tomu boli metropolití vo Franskej ríši v skutočnosti obmedzovaní iba autoritou predstaviteľov svetskej moci.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že Karol Veľký cirkvi nielen slúžil, ale v skutočnosti bol aj jej pánom. I keď si však vo viacerých ohľadoch osvojil spôsob vystupovania a konania podobný byzantskému cisárovi (*imperatorii similis*), ani v jeho prípade nemôžeme hovoriť o klasickom césaropapizme na spôsob kresťanského Východu. Pôsobenie Karola Veľkého v cirkevnej oblasti totiž najčastejšie smerovalo k **uzdraveniu cirkevného života** a do rýdzo vieroučných záležitostí Cirkvi zásadne nezasahoval (s istou výnimkou týkajúcou sa adopcianizmu, úcty k obrazom a *Filioque*). Obmedzil sa teda na jej ovládanie po stránke vnútornej organizácie a na potvrdzovanie koncilových uznesení, ktoré sa takýmto spôsobom stávali štátnymi zákonmi. Na druhej strane zostáva nespochybniteľným faktom, že cirkevné záležitosti boli vo Franskej ríši tohto obdobia prepojené s kráľovskou politikou až príliš úzko. Čo sa týka jeho vzťahu ku všeobecnej Cirkvi, napriek tomu, že cisár bežne menoval franských biskupov, svoj vplyv na pápežskú voľbu nikdy neuplatnil. Panovanie Karola Veľkého možno vo všeobecnosti vnímať ako výsledok apoštolátu misionára Bonifáca a politickej činnosti pápežstva a Pipina III. Krátkeho. Práve jeho vláda stála na začiatku obnoveného západného cisárstva a realizovania jednoty kresťanského spoločenstva v hraniciach cisárstva (*civitas Christiana*). Prvému západnému cisárovi sa zároveň podarilo politicky zjednotiť germánske kmene a zabezpečiť etnickú odlišnosť Franskej ríše voči nebezpečenstvu, ktoré hrozilo zo strany ďalšieho sťahovania germánskych kmeňov na Západ. Keďže jednou z najsilnejších zbraní nového štátu bolo náboženstvo, i nástupcovia Karola Veľkého chápali svoje postavenie rovnako nábožensko-politicky, a tak ho aj presadzovali a budovali.

5.5 Vývoj po Karolovi Veľkom

V úspechoch Karola Veľkého spočiatku pokračoval aj jeho syn, od roku 813 spolucisár a napokon i jediný právoplatný nástupca, cisár **Ludovít I. Pobožný** (*Ludovicus Pius, Louis le Débonnaire*, 813/814–840), ktorému sa podarilo zveľadiť Ríšu, a to či už z hľadiska územného rozsahu, alebo kultúry. Aj z toho dôvodu niektorí historici zastávajú názor, že za jeho panovania bola Franská ríša ešte silnejšou mocnosťou ako za jeho predchodcu. V skutočnosti však išlo len o pár svetlých okamihov a celkový vývoj bol v karolínskom cisárstve nasmerovaný k úpadku. Úspešné franské misie v Škandinávii pod vedením pápežského legáta pre severnú Európu a hambursko-brémskeho arcibiskupa Ansgara (*Anskar*, 834/845–865) boli výrazne redukované po údere Normanov a ich neskoršia invázia na územie Ríše spolu s vpádmi Saracénov do Itálie a slovanských kmeňov

na juhovýchode definitívne ukončili hasnúcu karolínsku renesanciu. I franské centrá náboženského, kultúrneho i charitatívneho života – kláštory, v neskoršom období vlády Ľudovíta I. upadli alebo boli celkom ovládnuté barbarskými prvkami, čo bolo dokonané za vlády jeho nástupcov. Nový cisár bol navyše príliš slabou osobnosťou bez dostatku politickej prezieravosti a nebol preto schopný dlhodobo udržať politickú jednotu cisárstva. Z hľadiska vzťahov medzi Cirkvou a štátom sa tak najmä vďaka jeho politike začalo ťažisko moci pozvoľne presúvať v prospech Cirkvi. K tomu prispela tiež skutočnosť, že po Ľudovítovej cisárskej korunovácii vykonanej na Karolovo prianie bez pričinenia duchovenstva (r. 813) sa Ľudovít I. nechal v roku 816 z vlastnej iniciatívy znovu korunovať pápežom Štefanom IV. (816–817), čo malo do budúcnosti predznamenať podmienenosť získania cisárskeho úradu pápežskou korunováciou. Po usporiadaní Ríše prostredníctvom Ľudovítovho *Ordinatio imperii* z roku 817, ktoré v snahe predísť jej možnému rozdeleniu bližšie upravovalo nástupníctvo na tróne, sa medzi jeho synmi strhli prudké spory o moc. Tie boli nepriamo podporované i politickými intrigami cisára, a to najmä po zmene nástupníckeho poriadku cez *Divisio imperii* z roku 829 (definitívna podoba v roku 831). Situáciu navyše komplikovalo narastanie partikulárnych tendencií predstaviteľov svetskej moci v jednotlivých častiach cisárstva a už spomenuté vpády cudzích dobyvateľov.

Uvedené ťažkosti vyústili do rozdelenia cisárstva na tri časti, na základe dohody uzavretej v roku 843 vo Verdune (*Viridunum*, *Wirten*). Na jej základe pripadla Ľudovítovmu spolucisárovi Lotharovi I. (817/840–855) Itália a stredná časť Ríše (*Francia media*), Ľudovítovi II. Nemcovi (*Ludovicus Germanicus*, 843–876) východná časť (*Francia orientalis*) a neskoršiemu cisárovi Karolovi II. Lysému (*Carolus Calvus*, 843/875–877) časť západná (*Francia occidentalis*). Aj keď bol Lothar I. na rozdiel od bratov cisárom, táto hodnosť mu len pridávala na prestíži, avšak nezvyšovala jeho moc. Napriek Lotharovmu odporu bola Verdunská zmluva uvedená do života a práve ona napokon dokonala vnútorné rozloženie karlovského cisárstva. Od roku 843 navyše vzrástlo sebavedomie mocných veľmožov natolko, že si od Lothara I. vynútili prísľub, že viac nebude konať bez porady s nimi. Práve na pozadí výraznej decentralizácie a partikularizácie politickej moci z centra na malé územné kniežatstvá začala byť ohrozovaná aj misia Cirkvi. Rozbitie jednoty cisárstva totiž so sebou pritiahlo anarchiu nielen do politického, ale taktiež do náboženského života. V rokoch 885 až 887 sa síce podarilo celú Ríšu nakrátko spojiť na základe dedičstva cisárovi Karolovi III. Tučnému (*Carolus Crassus*, 881–887), ale vnútorný rozklad a bieda spôsobená lúpežnými nájazdmi Normanov (vrchol dosiahli okolo roku 880) viedli ku Karolovmu zosadeniu. Od roku 888 sa rozdelenie dedovizne Karola Veľkého na Západofranskú ríšu (približne dnešné Francúzsko), Východofranskú ríšu (približne dnešné Nemecko) a Itáliu (*regnum Italicum*, približne dnešné Taliansko) ustálilo. Karlovské

cisárstvo nakoniec **definitívne zaniklo** v roku 899 za panovania Arnulfa Korutánskeho (887/896–899). Cisárska hodnosť sa od toho času dostala do rúk italských veľmožov a stala sa už len symbolom bez akéhokoľvek obsahu a sily.

Z náboženského hľadiska mal Ľudovít Pobožný na franskú cirkev spočiatku veľmi pozitívny vplyv. Keďže ešte nariadenie z roku 805 požadovalo, aby všetci klerici vo Franskej ríši žili buď ako mnísi, alebo kanonici (t.j. v spoločnostiach), cisár vydal ešte v roku 816 pravidiel (*Institutio canonica*) pre spoločný život kanonikov. Za jeho panovania zároveň dochádzalo k výraznému rozvoju kláštorného života, ktorý predstavoval jeden z hlavných výsledkov karolínskej renesancie. V roku 817 Ľudovít nariadil všetkým kláštorom prijať benediktínsku regulu (*Capitulare monasticum*) a presnejšie tiež stanovil viaceré náležitosti rehoľného života. Životaschopnosť tamorejšej partikulárnej cirkvi sa však v tomto období najviac prejavila v značnom rozšírení farskej siete, s čím bolo spojené i presné ohraňovanie vidieckych farských okrskov. V roku 818 Ľudovít I. Pobožný prostredníctvom cisárskej kapitulárie navyše ustanovil, aby bol v každej novej obci (*villa*) postavený kostol. V nadväznosti na zákonodarstvo Karola Veľkého napokon vydal v roku 819 nariadenie (*Capitulare ecclesiasticum*) o ochrane duchovných pôsobiacich v súkromných kostoloch. Práve na jeho základe došlo k nahradeniu systému súkromných kostolov novým **beneficiálnym zriadením**, ktoré bolo neskôr aprobované Cirkvou (v roku 826 pápež Eugen II., 824–827; a v roku 853 pápež Lev IV., 847–855). V súlade s ním bolo biskupovi priznané právo spolupôsobiť pri dosadzovaní a zosadzovaní klerika, pričom ako riadny predstaviteľ diecézy zároveň disponoval i právom vizitácie a dohľadu voči všetkým farnostiam.

V súlade s beneficiálnym systémom bolo duchovnému vyhradené doživotné užívanie istej najmenšej výmery kostolných pozemkov (*dos, mansus ecclesiasticus*), ktoré bolo oslobodené od daní a akýchkoľvek poplatkov a malo slúžiť len na jeho obživu. Ten bol za to povinný k riadnemu výkonu duchovnej služby v súlade s normami cirkevného práva. Ak mu zemepán udelil k užívaniu viac ako nariadenú minimálnu výmeru pozemku, vo vzťahu k nemu vstupoval duchovný voči pánovi do lénneho pomeru a zaväzoval sa k určitým dávkam a službám. V tejto súvislosti Ľudovít I. zároveň ustanovil, že za kňaza nesmie byť vysvätený nijaký neslobodný človek. Keď teda pán chcel nechať vysvätiť svojho nevoľníka pre kostol, ktorý postavil, musel ho najskôr prepustiť na slobodu a poskytnúť mu dostatočné zaopatrenie. Vlastníci súkromných kostolov zase profitovali zo skutočnosti, že uvedená kapitulária priznala ich kostolom právo vyberania desiatkov, ktorým do toho času disponovali len staršie kostoly. I keď bolo beneficiálne zriadenie, podobne ako to bolo v prípade inštitútu súkromných kostolov, považované s úplnou ľubovôľou (na čo neskôr poukázal predovšetkým pápež Mikuláš I., 858–867), výsledky Ľudovítovho zákonodarstva sa pozitívne

prejavili vo viacerých oblastiach **duchovného života** Franskej ríše. Aj vďaka presadenému benefičiátnemu systému navyše došlo k zdôrazneniu ústredného postavenia vyšších duchovných pastierov, ktoré bolo predtým silne obmedzované partikulárnymi svetskými autoritami (najmä vlastníkami súkromných kostolov). Predovšetkým na pozadí týchto procesov začali najneskôr od 9. storočia cirkevné úrady splývať s určitými hmotnými dobrami (majetok a dôchodky) označovanými ako „trvalé benefíciá“ (obročia, prebendy), ktoré už nemali základ v prekáriách, ale boli nastálo spojené s úradom.

Vo vzťahu k univerzálnej Cirkvi a pápežovi presadzoval Ľudovít I. Pobožný zásadu úzkej spolupráce duchovnej a svetskej moci. Voči pápežovi preto urobil viacero ústupkov a zaručil tiež autonómiu cirkevného štátu v oblasti spravodlivosti. Prax, na základe ktorej od roku 731 nepodliehali pápežské voľby potvrdzovaniu zo strany Byzantskej ríše, uznal aj západný cisár osobným privilegiom z roku 817 (*Pactum Ludovicianum*). Tým prakticky zabezpečil úplnú slobodu voľby pápeža, ktorá však mala trvať len do roku 824. Po zmätkoch pri voľbe pápeža Eugena II. (*Eugenius*) bolo totiž toto privilegium odvolané a nahradené prostredníctvom *Constitutio Lothari* (*Constitutio Romana*) vydaného Lotharom I., ktoré malo v nasledujúcich storočiach regulovať pápežskú voľbu. Na jeho základe disponoval cisár právom potvrdzovania každého pápeža v úrade po jeho voľbe a zároveň sa stal najvyššou súdnou inštanciou v civilných záležitostiach cirkevného štátu. V roku 845 bola táto konštitúcia Lotharom I. doplnená, pričom od tohto času bolo k pápežskej voľbe možné pristúpiť iba po získaní predchádzajúceho súhlasu cisára alebo jeho splnomocnencov (*missi dominici*). Aj samotná voľba sa mala uskutočniť len v ich prítomnosti a do ich rúk tiež novozvolený pápež skladal pred ujatím sa úradu prísahu vernosti cisárovi. Právo voliť pápeža síce naďalej patrilo v súlade s tradíciou a ustanoveniami starovekých rímskych biskupov rímskemu duchovenstvu a ľudu, avšak od roku 845 k voľbe dochádzalo vždy za spoluúčasti cisára, čo neskôr viedlo k presadeniu sa zvyku **cisárskeho potvrdzovania** pápeža v úrade ihneď po jeho zvolení. Pápežovi však bolo pre zmiernenie recipročne rezervované právo korunovácie a pomazania nového cisára. Silnejúce postavenie pápežstva sa neskôr prejavilo najmä v roku 875, keď Karol II. Lysý musel uznať, že cisársku korunu prijal viac z milosti pápežskej (*per Apostolicae Sedis privilegium*), ako z milosti Božej.

5.6 Pramene práva (4.–pol. 9. stor.)

5.6.1 Štátno-cirkevné právo

Ako je zrejmé z predchádzajúceho výkladu, postavenie niektorých franských panovníkov sa dalo z hľadiska moci prirovnávať k statusu východných cisárov v Byzantskej ríši. Kým východorímski cisári vydávali svoje štátno-cirkevné zbierky, ktoré nadobúdali právnu záväznosť až ich potvrdením, franskí králi upravovali štátne, ale tiež cirkevné záležitosti predovšetkým prostredníctvom kráľovských kapitulárií. Práve tieto pramene sa stali v priebehu histórie jedným z najlepších príkladov na upravovanie cirkevných záležitostí prostredníctvom svetského zákonodarstva. Zbierky, ktoré platili pred Karolom Veľkým, vo všeobecnosti obsahovali len veľmi málo predpisov týkajúcich sa cirkevných pomerov. Situácia sa však zmenila práve za jeho panovania, keď začali cisárske kapitulárie v duchu vrcholného západného césaropapizmu obsahovať enormné množstvo predpisov cirkevnoprávného charakteru. Pred panovaním Karola Veľkého, ako najvýznamnejšieho predstaviteľa tejto politiky, platila na území Franskej ríše hlavne kompilácia franského obyčajového práva *Lex Salica* (*Pactus legis Salicae*), ktorej prvá verzia vznikla ešte koncom vlády Chlodovíka I. Tá bola postupne upravovaná a dopĺňaná, až sa napokon za Karola Veľkého ustálila ako *Lex Salica emendata*. V rozmedzí rokov 633 až 634 zase vznikla franská zbierka *Lex Ribuaria* (*Ripuaria*), ktorá výslovne uznala právo rímskych občanov žiť podľa tradičného rímskeho práva. Išlo o praktické vyústenie už spomenutej zásady **právnej personality**, ktorá bola na základe ustanovení kmeňových obyčajových práv zásadne akceptovaná a uplatňovaná v germánskych štátoch na Západe. Jediné kráľovské zákony prekonávali diferenciáciu kmeňových práv, keďže platili na celom území štátu ovládaného panovníkom a predstavovali tak jeden z najdôležitejších zjednocujúcich a štátotvorných faktorov v zemi.¹³⁷

¹³⁷ Napríklad vo Franskej ríši tak bolo nevyhnutnou podmienkou pre začatie súdneho procesu tzv. oznámenie práva (*professio iuris*), na základe ktorej účastník sporu vyhlásil, ktorým kmeňovým právom sa riadi (Lex Rib. 38,3–5). Osobitné právo pritom platilo pre sálskych (prímorských, t.j. pri pobreží Severného mora) Frankov, ribuárskych (stredorýnskych) Frankov, Burgundov, Alamanov, Sasov, Rimanov južne od rieky Loire, Cirkev i židov. Pri spore dvoch osôb, ktoré sa riadili rôznymi kmeňovými právami, sa aplikovalo právo žalovaného. V spore Franka a osoby žijúcej podľa rímskeho práva bolo v občianskoprávných veciach uplatňované dokonalejšie rímske právo, v trestných záležitostiach právo franské. V prípade uzatvárania zmlúv bolo nevyhnutné primerane rešpektovať zvyklosti oboch zmluvných strán. Aj franskí panovníci bez toho, aby rušili platnosť zvyklostí, ktorými sa riadili rôzne etniká obývajúce Ríšu, vyplňali existujúce medzery v práve prostredníctvom kapitulárií. Tie vychádzali často z rímskeho práva a v praxi napríklad definovali pravidlá, ktorými sa mala riadiť správa kráľovských domén, určovali postavenie podmaneného obyvateľstva a pod.

Aj v rozsiahlej Franskej ríši zostalo v zásade v platnosti rímske právo ako osobné právo pôvodného románskeho obyvateľstva. Spolu s uvedeným, najmä mestským obyvateľstvom, žila podľa rímskeho práva i Cirkev, a to podľa princípu, že súkromné pomery, do ktorých vstupuje ako celok alebo jej jednotliví členovia duchovného stavu, sú posudzované podľa zásad vyslovených právom rímskym.¹³⁸ Keďže princíp právnej personality v zásade akceptoval aj Karol Veľký, v jeho Ríši slúžili ako platné partikulárne právo viaceré germánske tzv. **barbarské zákonníky** (*leges barbarorum*). Ako najdôležitejšie z nich môžeme spomenúť *Lex Burgundionum* (*Lex Gundobada*), *Edictum Rothari* (*Lex Langobardorum*), *Lex Visigothorum* (*Codex Euricianus*), *Lex Alamannorum*, *Lex Baiuvariorum*, *Lex Frisionum*, *Lex Saxonum* a *Lex Angliorum et Werinorum, hoc est, Thuringorum*. Obdobne ako franské zákonníky, aj tieto kódexy boli spísané v latinčine (s výnimkou anglosaských) a vznikli v priebehu 5. až 9. storočia. Z obsahového hľadiska v ich prípade poväčšine išlo o kodifikácie germánskeho obyčajového práva, pre ktoré bol typický značný právny partikularizmus a prijímanie vplyvov rímskeho (najmä poklasického obdobia trvajúceho od polovice 3. až do 6. storočia) i cirkevného práva. Predovšetkým mladšie z týchto zákonníkov, respektíve ich neskoršie úpravy, boli vo viacerých ohľadoch úplne preniknuté humanizmom a kresťanským duchom a viaceré ich normy priamo rozvíjali cirkevnoprávne kánony. Ako už však bolo naznačené, v období od 8. do 12. storočia sa situácia zmenila, keďže v tomto časovom rozmedzí boli cirkevné štruktúry a cirkevnoprávne inštitúty výrazne ovplyvňované germánskym právom (proces germanizácie, respektíve teutonizácie cirkevného práva).

Štátno-cirkevné predpisy obsiahnuté vo franských kráľovských a cisárskych kapituláriách boli najmä v období karolínskej renesancie zbierané do osobitných zbierok. Najznámejšou štátno-cirkevnou kompiláciou sa stalo dielo **Kapitulárie franských kráľov** (*Capitularia regum Francorum*), ktoré pochádzalo z roku 827. Táto kompilácia bola zostavená opäť Ansegisiom z Fontanelly († 833), pričom v roku 829 ju mal priamo potvrdiť cisár Ľudovít I. Pobožný. Z hľadiska vnútornej štruktúry bola usporiadaná do štyroch kníh, z ktorých prvé dve obsahovali panovnícke kapitulárie upravujúce cirkevné záležitosti (*capitularia ecclesiastica*), zatiaľ čo druhé dve sa týkali civilnej normatívy (*capitularia mundana*). Tie pozostávali predovšetkým z predpisov cirkevného zákonodarstva Pipina III. Krátkeho, Karola Veľkého, Ľudovíta I. Pobožného a Lothara I. V rokoch 840 až 847 k nej navyše pribudli ďalšie tri knihy, ktoré však obsahovali len kapitulárie vymyslené a za ich autora je označovaný istý diakon Benedikt (*Benedictus Levita*). Ansegisiova zbierka dosiahla v galo-franskej oblasti, ale i v Itálii značnú

¹³⁸ Tento princíp je uvedený v *Lex Ribuaria* slovami ... *secundum legem Romanam, qua ecclesia vivit...* (z lat. „... podľa rímskeho práva, ktorým Cirkev žije...“). *Lex Rib.* 60,1; tiež 10,9 a 14,1.

popularitu a na cirkevných konciloch a ríšskych snemoch bola dokonca dočasne uznávaná za platné všeobecné právo tamojšej cirkvi. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že predovšetkým prostredníctvom zbierok štátno-cirkevného práva svetská moc zasahovala do vnútorných záležitostí partikulárnych germánskych cirkví a ovplyvňovala nimi celkový charakter cirkevnej organizácie, vrátane jej personálnej štruktúry.

5.6.2 Cirkevné právo

K tvorbe cirkevnoprávných noriem na Západe dochádzalo spočiatku najmä zo všeobecňovaním predpisov určených pôvodne pre kresťanský Východ. Až neskôr začali západné cirkevné authority vydávať vlastné právne normy bez východných vplyvov. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že do 5. storočia západné zbierky cirkevného práva zásadne neobsahovali, na rozdiel od zbierok východných, nijaké predpisy svetských panovníkov. Je však celkom zrejmé, že od tohto obdobia začali na cirkevnoprávny život výrazne vplývať spomínané štátno-cirkevné zbierky, ktoré obsahovali množstvo kráľovských a cisárskych nariadení, prípadne cisárskych noriem tradičného rímskeho práva vo veciach cirkevných. Tieto pramene navyše nedosahovali z hľadiska účinkov len úpravu práv a povinností veriacich, ale nepriamo vplývali aj na samotných cirkevných zákonodarcov či zostavovateľov súkromných zbierok, ktorí potom často mlčky, prípadne výslovne akceptovali štátoprávne normy (*leges in materia ecclesiastica*) ako uznané pramene cirkevného práva. Z rýdzo cirkevnoprávneho pohľadu sa na Západe, podobne ako na Východe, stali hlavnými prameňmi partikulárneho práva rozhodnutia biskupov (*capitula episcoporum*) a mnohopočetných cirkevných synod (najmä plenárnych, provinciálnych a diecéznych). Dôležité partikulárne koncily boli spočiatku v pravidelných intervaloch zvolávané predovšetkým v severnej Afrike, neskôr tiež v Itálii, Galii, Hispánii, Anglicku a Írsku. Z hľadiska **prameňov univerzálneho práva** pribúdali k uzneseniam všeobecných koncilov na početnosti i význame pápežské dekretálie, čo súviselo najmä s postupným presadzovaním sa pápežského jurisdikčného primátu v Cirkvi. Pre aplikáciu noriem univerzálneho i partikulárneho práva sa v období starobylého práva stali najdôležitejšími prameňmi poznania súkromné zbierky. Tie boli spočiatku charakteristické chronologickým, neskôr i systematickým usporiadaním, najmä však značným právnym partikularizmom, keďže ich autori popri starších kompiláciách zohľadňovali i obyčaje, tradície a nariadenia svetských panovníkov určené pre príslušnú partikulárnu cirkev. Predovšetkým na základe rozširovania a vytvárania odpisov týchto diel potom partikulárne normy bežne nadobúdali vážnosť všeobecných cirkevných zákonov, ktoré platili aj za hranicami jurisdikcie pôvodného cirkevného, respektíve svetského zákonodarcu.

V členení podľa geografického pôvodu zaraďujeme k najdôležitejším súkromným zbierkam autentických prameňov najmä:

1. Italské zbierky:

- ▷ **Dionýziana** (*Collectio Dionysiana*, *Codex canonum*), ktorá predstavuje jednu z najlepších západných zbierok tohto obdobia. Túto kompiláciu zostavil skýtsky mních (*Scythia minor*, dnešná rumunská Dobruža) Dionýz Exiguus (*Dionysius Exiguus*, † okolo r. 544), ktorý koncom 5. storočia po príchode do Ríma chronologicky usporiadal dve kompilácie. Prvá z nich, neskôr nazývaná ako *Liber canonum*, obsahuje latinské preklady 165 kánonov významných siedmich východných snemov, 27 kánonov Chalcedónskeho koncilu (r. 451), 20 kánonov Serdickej synody (r. 343), 138 uznesení Kartáginského snemu (r. 419) a 50 apoštolských kánonov (zo zbierky Apoštolské kánony). Druhá zbierka, neskôr označovaná ako *Liber decretorum*, pozostáva z 39 pápežských dekretálií od Siricia (384–399) do Anastázia II. (496–498). Tieto dve kompilácie, spojené po úpravách v jednu, sa potom spoločne nazývali ako *Collectio Dionysiana*. V 8. storočí k nim bola po ich opätovnom prepracovaní a doplnení pripojená ešte zbierka *Avellana*, obsahujúca viaceré cisárske konštitúcie, na základe čoho vznikol *Codex Dionysii*, ktorý pápež Hadrián I. daroval v roku 774 listom *Divina fulgens doctrina* Karolovi Veľkému. Franský cisár mal potom tento kódex promulgovať v roku 802 ako ríšsky zákon pod názvom *Codex Hadrianus*, známy tiež ako **Dionýzio-Hadriana** (*Dionysio-Hadriana*, *Liber canonum Dionysio-Hadrianus*). Táto kompilácia bola preukázateľne používaná v Itálii, Franskej ríši, Hispánii, Afrike i Írsku a nadobudla značný vplyv na cirkevnoprávny vývoj na Západe. Oblube sa však tešila aj na Východe a stala sa predlohou pre mnohé ďalšie zbierky. Samotný Dionýz, ktorý je zároveň autorom kresťanského letopočtu počítaného od narodenia Ježiša Krista (r. 540), sa jej zostavením natrvalo zaradil medzi najdôležitejšie osobnosti histórie kánonického práva.

2. Hispánske zbierky:

- ▷ **Hispánska zbierka** (*Collectio Hispana*, *Collectio Isidoriana*) je ďalšou významnou západnou kompiláciou, ktorá bola zostavená zrejme predstaviteľmi hispánskej cirkevnej hierarchie. Predlohou im k tomu mala byť nejaká verzia Dionýzovej zbierky, ktorú mal podľa tradície poslať v roku 515 do Hispánie pápež Hormizdas (*Hormisdas*, 514–523). Táto chronologická kompilácia pochádza zo 7. storočia a spájaná býva najmä so Štvrtou toledskou synodou z roku 633, ku kánonom ktorej boli potom pridávané uznesenia ďalších synod. Z hľadiska štruktúry sa skladá z dvoch častí. Prvá obsahuje ustanovenia východných, afrických, gal-

ských a hispánských synod v usporiadaní podľa jednotlivých krajín. Jej druhú časť tvorí zbierka *Decretalium Romanorum pontificum*, ktorá pozostáva zo 103 dekretálií, počínajúc pápežom Damasom I. (366–384) až do Gregora I. Veľkého (590–604). Na Západe (najmä vo Franskej ríši, Itálii a Írsku) sa táto kompilácia tešila veľkej obľube a konkurovala dokonca aj Dionýziane. Koncom 7. storočia bola zredigovaná v systematickom usporiadaní a toto vydanie bolo známe ako *Collectio Hispana systematica* (z lat. „Systematická hispánska zbierka“). Významnú úlohu pri vzniku novšieho diela Pseudo-izidoriánskych dekretálií zohrala galská redakcia tejto kompilácie (*Hispana Gallica Augustodunensis*), ktorá pochádzala z 9. storočia.

- ▷ **Kapitoly Martina z Bragy** (*Capitula Martini Bracarensis, Statuta Martini*). Táto systematická zbierka bola zostavená v roku 572, po vzore africkej kompilácie *Breviatio canonum* od Fulgentia Ferranda († okolo r. 546), arcibiskupom Martinom z Bragy (*Martinus Bracarensis*, okolo r. 570–580). Z pohľadu obsahu sa skladá z 84 kánonov, ktoré sú kvôli lepšej prehľadnosti ešte rozčlenené do dvoch kníh (prvá pojednáva o klerikoch, druhá o laikoch). Kompilácia obsahuje najmä predpisy o svätení a disciplinárne normy východných, afrických, galských a hispánskych synod. Neskôr sa rozšírila do celej západnej Európy a často bola ako celok preberaná aj do jednotlivých vydání Hispánskej zbierky.

3. Galské (franské) zbierky:

- ▷ ***Collectio Quesnelliana*** je galskou zbierkou, pochádzajúcou približne z rovnakej doby ako Dionýziana. Z obsahového hľadiska pozostáva najmä z uznesení východných a afrických synod, niektorých pápežských dekretálií, praxe pokánia prebranej z rôznych penitenciálov (*libri poenitenciales, poenitentialia*) a cisárskych nariadení proti heretikom. Jej názov je odvodený od mena jej nálezcú Pasquiera Quesnela († 1719), ktorý ju v roku 1675 vydal ako *Codex canonum ecclesiae Romanae*, pokladajúc ju omylom za úradnú zbierku Rímskej cirkvi. Obľúbená bola predovšetkým vo Franskej ríši a dlhú dobu sa tešila obdobnej prestíži ako Dionýziana. Tá ju však napokon celkom vytlačila z používania.
- ▷ ***Dacheriana***, ktorá predstavuje významnú zbierku karolínskej reformy, zostavenú v systematickom usporiadaní približne okolo roku 800. Táto kompilácia vznikla kombináciou výňatkov z Dionýzio-Hadriany a Hispánskej zbierky a nazvaná je po svojom prvom editorovi (Luc d'Achery, † 1685), ktorý ju publikoval v roku 1672. Z hľadiska štruktúry pozostáva z troch kníh (*De poenitentia, De accusationibus* a *De ordine*) a obsahuje normy trestného práva (vrátane predpisov upravujúcich prax pokánia) so sporadicky sa vyskytujúcim kazuistickým materiálom. Náležitá

pozornosť je venovaná aj právu procesnému. Práve v tejto kompilácii sa prvý raz stretávame s výslovným vyňatím duchovných spod právomoci svetských súdov (*privilegium fori*). Do toho času totiž duchovenstvo na germánskom Západe zásadne podliehalo štátnym súdom partikulárnych svetských autorít, pričom klerici neboli často ušetrení ani práva útrpného. Dacheriana si svoj vplyv napokon udržala až do obdobia gregoriánskej reformy (*reforma gregoriana*, 11. storočie).

4. Africké zbierky:

- ▷ ***Breviatio canonum*** je kompiláciou zostavenou v prvej polovici 6. storočia kartáginským diakonom Fulgentiom Ferrandom († okolo r. 546). Ide o praktickú systematickú zbierku o 232 kánonoch zoradených do ôsmich titulov, ktorá bola ovplyvnená najmä východnými zbierkami, hispánskymi a africkými kánonmi a justiniánskou kodifikáciou rímskeho práva. Z obsahového hľadiska pojednáva predovšetkým o rôznych cirkevných disciplinárnych záležitostiach, a to zásadne takým spôsobom, že najskôr stručne formuluje právnu tézu a potom ju odôvodňuje odkazom na uznesenia afrických a východných synod (výnimočne i pápežské dekretálie, či neznáme africké pramene). Práve kvôli svojej systematike a prehľadnosti bola používaná aj ako školská príručka a v africkej cirkvi sa udržala v používaní až do 12. storočia.
- ▷ ***Concordia canonum*** (*Concordia canonum Cresconii*, *Liber canonum*) pochádzajúca z konca 7. storočia od afrického biskupa Cresconia († okolo r. 690). Táto zbierka predstavuje vlastne systematické prepracovanie chronologickej Dionýziany a pozostáva z 301 kapitol. V prvej časti hovorí o sväteniach biskupov, kňazov a mníchov, cirkevnej disciplíne a deliktoch. Druhá časť obsahuje normy týkajúce sa sviatostí, najmä pokánia a manželstva, a vzťahov medzi biskupom a duchovenstvom. Podobne ako predchádzajúca kompilácia, aj táto bola používaná ako učebná pomôcka i praktická príručka, a to nielen v Afrike, ale i Európe, až do spísania Graciánovho dekrétu (okolo r. 1140).

5. Ostrovné (britské) zbierky:

- ▷ **Írska zbierka kánonov** (*Collectio Hibernensis*, *Collectio canonum Hibernensis*) predstavuje systematickú írsku kompiláciu od neznámeho autora približne z roku 700. Jej výnimočnosť spočíva najmä v originalite, keďže vplyv rímskych biskupov a kontinentálneho cirkevného práva nebol v tej dobe v Írsku až taký samozrejmý. Dielo je písané s cieľom odstránenia vnútorných rozporov, ktoré sa v zbierkach tohto obdobia bežne objavovali. Z obsahového hľadiska pozostáva predovšetkým z pápežských a koncilových textov, avšak typické sú pre ňu i časté citáty zo Svätého Písma (najmä zo Starého Zákona) a spisov cirkevných Otcov.

Predovšetkým na tomto pozadí býva bežne označovaná aj ako „traktát morálnej teológie práva kánonického“. Okrem Írska bola používaná i vo Franskej ríši a svoju autoritu uplatňovala až do 12. storočia i v strednej a južnej Itálii.

- ▷ **Kniha z Mojžišovho Zákona** (*Liber ex Lege Moysi*), ktorá pochádza z tej istej doby ako Írska zbierka kánonov. Keďže bola, podobne ako predchádzajúca zbierka, zostavená v Írsku, súčasne sa zaoberá právnymi i morálnymi normami, vychádzajúc predovšetkým z ustanovení Starého Zákona (najmä z kníh Exodus, Levitikus, Numeri a Deuteronomium). Predovšetkým v Írsku bola totiž Biblia vnímaná nielen ako nástroj teologického a duchovného vedenia, ale tiež ako pomôcka pri praktických záležitostiach každodenného života. Okrem disciplinárnych kánonov obsahuje i viaceré nariadenia špecifikujúce spôsoby vysluhovania sviatostí. Prostredníctvom nej sa jej autorovi podarilo naznačiť obraz formy vlády zriadenej Mojžišom v Izraeli, ktorej prednosti vyzdvihuje a ponúka ju ako organizačný model pre vtedajšiu Cirkev.